

PROBLEMS OF DIGITAL PERCEPTION AND PRESERVATION OF LIVING CULTURAL HERITAGE IN BULGARIAN CHRISTIAN RELIGIOUS PRACTICES

Liana Galabova

lianagalabova@abv.bg

Independent Researcher, Sofia, Bulgaria

Abstract: Contemporary technological mediation of the perceiving of Christian religious practices raises new questions of cultural interpretation, related to re-conceptualisation of participation in church life and belonging to Bulgarian traditional confessions. Unpopularity of cultural value of documenting of living religious heritage creates polemics about the opportunity of photographing and filming in sacred spaces, exposing of observed church events in media and direct transmission from sacral sites also during creation of church art and practicing of other religious rituals. Therefore attempts to balance ethnic, confessional and liturgical dimensions with tourist and public interests in accordance to global development of that discussion and potential effects of stability or instability of emerging new traditions, deserve scholarly attention.

Keywords: Digitalisation; Living Heritage; Christianity; Religious Practices; Heritage Perceiving; Heritage Preservation; Church Arts

ПРОБЛЕМИ НА ДИГИТАЛНОТО ВЪЗПРИЕМАНЕ И СЪХРАНЕНИЕ НА ЖИВОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРСКИТЕ ХРИСТИЯНСКИ РЕЛИГИОЗНИ ПРАКТИКИ¹

Лиана Гълбова

Изследовател на свободна практика, София, България

Резюме: Съвременното технологично опосредствяване на възприемането на християнските религиозни практики поставя проблеми на културната интерпретация свързани с реконцептуализирането на участието в църковния живот и принадлежността към традиционните у нас вероизповедания. Непопулярността на културната ценност на документирането и дигитализирането на живото религиозно наследство създава полемика около възможността за фотографирание и видеозаснемане в свещените пространства, за експониране на

¹ Статията публикува резултати от доклад, представен в рамките на конференция LCH 2019

наблюдавани църковни събития в медиите и директно излъчване от сакралните обекти и по време на създаване на църковно изкуство или практикуване на други религиозни ритуали. Научен интерес заслужават опитите да се балансират етичните, вероизповедни и литургични измерения с туристическите и обществени интереси в съответствие с глобалното развитие на тази дискусия и потенциалните ефекти на устойчивост или нестабилност на възникващите нови традиции.

Ключови думи: Дигитализация; Живо наследство; Християнство; Религиозни практики; Възприемане на наследството; Съхранение на наследството; Църковни изкуства

Днес християнските религиозни практики се възприемат и съхраняват, организират и осъществяват с помощта на техника и медии. Дигитализацията на живото културно наследство на църквите е израз на стремежа да се узнае всичко за тайнствения свят на религията и да се зафиксира живот, който от една страна търси легитимация чрез публичност, а от друга страна не винаги е достъпен и споделен с обществеността. За съвременната реалност това напомня на рекламна стратегия създаваща илюзия за екзотичност, тълкува се като съображения за сигурност или се приема за неувереност издаваща отсъствие на комуникативни умения и нагласи.

Проблемите на дигитализацията възприемана като изява или регистрация са по-сходни с творчеството и организацията, откъдето идват най-добрите решения избягващи формализма и пристрастността.

Сътрудничеството и квалификацията на специалисти от богословската и редица нови културни области и икономически отрасли поставя нови теоретични и практически проблеми на динамичната интерпретация и реконцептуализиране на боговдъхновения човешкия фактор в религиозно-общностния (църковен) и социален живот и принадлежността към традиционните у нас вероизповедания.

Реалностите като роботизацията и интернет на нещата опосредствяват въпросите: дали може и трябва ли, защо, какво, как и доколко да се наблюдава, документира и отразява, как да се вмести техниката в сакралния интериор, как служителите на медиите да съчетават добре ролите си на отразяващи и участващи в

богослужението, богомолци и журналисти, професионално ли да се третира религиозната информация и докъде да се спазват гражданските права и правила, по съвест и по задължение.

Технологичните иновации често обезсмислят някои от тези въпроси, духовенството намира канонични решения и както при електрификацията и канализацията на светите места преди години, акцентът отново се завръща на естеството на духовния живот и свързаните с него предизвикателства. Неизменното духовно ориентиране на религиозния живот изисква специално отношение към сакралните елементи на християнското живо наследство, които са част от традиционните български вероизповедни практики. Това изисква колкото е възможно по-мощно, детайлно и комплексно документиране с цел да се съхрани това, което все още подлежи на възприемане и практикуване днес.

В миналото има периоди, през които достъпът до сакралните пространства е бил ограничен, възпрепятстван или непопулярен. За това ни напомнят множеството указания за правила на поведение, които са част от първото впечатление при досега със свети места (Фиг. 2, 4, 5, 6, 7). А днес все още има храмове и обители, които са изоставени в руини или принадлежат към обезлюдени райони и места, където архитектурното наследство е подложено на риск от разпадане и разграбване. При щастлив случай на благоустрояване, първите видими промени са оградите, заключването и въвеждане на правила, преди още да се помисли за възстановяване на светостта на мястото и неговото обитаване, освен като охрана. Възможността изоставените сакрални паметници някога да са били поне частично документирани заедно с хората и живота по техните места, все още не означава наличната информация за тях да е достъпна и да може ефективно да

съхрани паметта за това местно наследство, която има стойност на възстановка².

За съвременните хора естествено възникват въпросите за целесъобразността на: реконструирането на сакрални обекти, учредяването на конфесионални общности, публична изява на вярващи индивиди, както и на богослужение без хора или като туристическа атракция. В името на традицията и приемането на архаизма като ценност на опазването на автентичността³, дигитализирането и популяризирането са съществени, защото те разпространяват благовестието, закодирано в живо слово и други равноценни изразни средства. Между християнските вероизповедания има основни културно-формиращи разлики на разбиране и преживяване на живото наследство акцентиращи на словото, литургичните действия, емоциите или почитането на светии, икони и мощи, затова и границата между нематериалните и материални носители на традициите варира.

Липсата на ясни утвърдени религиозни правила за възприемане и съхранение (Таблица 1) на живото културно наследство в българските християнски практики налага необходимостта от непрекъснато позоваване на някакъв външен опит. Познаването на световните или други местни практики граничи с надконфесионален или надрелигиозен обмен, както и със заимстване на граждански, езотерични или еkleктични обичаи⁴, непривични принципи и

² Идеята за културната равностойност на все по-добре документирани и проучени исторически места, съпоставена с нецелесъобразността от запазването и възстановката на недвижимото материално наследство извън автентичния им контекст и без общностите, които са ги създали и обитавали в миналото, вж. Заравненото минало. (Към историята на един терен в кв. „Княжево“) – МАРИЯ МИТЕВА. В: „[90 г. Регионален исторически музей на София](#)“, 2018 г.

³ Включително духовната практика на Свещеното Предание на църквата като една от формите на божествено откровение.

⁴ За отделната общност те могат да се обозначат дискриминативно като: ненужни, ексцентрични, безсмислени, неуместни, неетични, новаторски, модернистични, икуменически, еретически или инославни, иноверни, атеистични, светски, езически, в зависимост от това до каква степен засягат специфичните религиозни чувства и интереси и крият риск от вероизповедна дезориентация.

неприложима към местните условия регламентация. Особеностите на тези процеси варират според вероизповеданието, народопсихологията и съчетанието от разнo-образни духовни нагласи и съвременна културна динамика, но у нас за православие то са водещи практичността, умереността, импровизацията и дистанцираното уважение към църковната институция, съчетано с доброжелателна критика. Високото ниво на информираност за аналогични местни практики свързани с българските празници понижава вероятността от двупосочно отричане на християнската насоченост на редица събития извън глобалните им комерсиални варианти и в интерес на туристическия им и църковен потенциал, когато те се реализират в характерната си традиционна форма.

Проблемите на дигиталното възприемане и съхранение на *религиозната информация* като живо наследство, обикновено стоят след въпросите за наличието на транспорт, паркинг, комуникации,, охрана, рампа, асансьор, климатик, бюфет, санитарен възел, медицински пункт, място за отдих и други нормални елементи на обществени сгради и туристически обекти (Nikolov, 2018). Безопасността и удобството на поклонниците днес вече не са само милосърдие или лукс и не винаги се свеждат до традиционните: пейка, сянка и чешма... , но и не могат да се очакват в частен дом, както са замислени и устроени някои свети места. Туристическата реалност изисква документиране първо на тази обща ситуация и публикуване на общодостъпни данни за ритъма на живот на дадено място, който преди се изчерпваше с няколко категории: действащ, недействащ, с и без монаси и свещенослужители, отваря се на празник или само на събора.

Важно е тази поклонническа информация да е директна (Petkova, 2013), достоверна и преживяна, а пристрастността ѝ е сред положителните качества, когато става дума за пътешествия. Вероятно може да се открие и по-притеснителна ситуация от празничното и делничното ежедневие на всяка църковна общност и локация от това наосът да е изпълнен с поставена на огромно скеле телевизионна или друга техника, оградения със столове за официални гости, мощни

калорифери сред народа или газово отопление в купола, полицейски пропусквателен режим още на разклона на шосето, на входа на двора или сградата, заплащане на входни такси и заснемане, отсъствие на традиционни и електронни информационни материали, тежки железни ограждения и рампи по скъпия мраморен под донесен някога от далечни страни... Всичко това, но особено спрелите камиони на телевизиите с техните кабели развалят целия вид на красивата църква отвън и не позволяват на хората да си направят хубави снимки за спомен от деня на патриаршеската интронизация. Не е достатъчно убеждението, че духовната нагласа пречи и на отговорните лица да отчитат видимите нередности, а и на народа повлиява да избягва отрицателното в чест на празника и да избира предпочитаната по степен по-благоговейна или по-весела обстановка на практикуване на обичаите, формиране на настроенията, изграждане на впечатленията, споделяне на убежденията, извяване на нагласите и вдъхновение на желанието за спазване, съхранение и предаване на традицията чрез трупане на опит, информация и спомени.

Християнското смирение естествено предполага разбиране към хората, които професионално се занимават с документирането на религиозно-общностните събития, отговарят за оптималното протичане на директно предаване или репортаж, „докато ние празнуваме“ и както и туристите, не са в храма за да пречат на богомолците и да ги изгонят, а за да помагат и привлекат вярващия народ. Добре е хората да си признават любопитството „да се видим на видеото сред множеството“, „добре ли сме излезли“, което става все по-малко актуално, след като вече е прието всички да снимат отвсякъде, че дори и с дрон, което може да отправя християнската мисъл към асоциации с възможностите на безплатните сили. Канонизациите и интронизациите от последните години, дори когато службите са на открито, впечатляват не само с блестящи фойерверки и бодра духовна музика, но с моментите, когато свещени лица изчакват и сякаш „позират“ в интерес на огромното множество вярващи, което не може да достигне или да се побере в никое свещено пространство, но вече гледа наживо събитията, което може и да е по-пълноценно участие.

Предизвикателствата на пропускателният режим при черкуване, както и на посещенията на най-дигитализираните богослужения – с присъствие на официални лица, включват и обстойните коментари от страна на водещите, които изместват акцента на честването към възпоменанието, катехизацията и информативността. По-продължителните и особено изпълнявани чинопоследования, често свързани и с участие и проповеди и на гостуващ клирици, подобно на включването на религиозна церемония към гражданските тържества, удължават времето на възприемане и отделно изискват повече ресурс за съхранение на дигиталната рефлексия. Тези обстоятелства са един от стимулите да се предпочете виртуалното черкуване и поклонничество или редовното посещение на отдалечени свети места, непривично за православието от времената на жива мрежа религиозни центрове⁵. Пример за недоразумение, вероятно поради опасения от струпване на хора и ограничителен режим от съображения за сигурност, беше слабото посещение на богослуженията при идването на руския патриарх Кирил, който е познат и уважаван в българските църковни среди от десетилетия. Идването на предстоятели и гостуващи архиереи не означава само ремонт и почистване, тържествено, продължително и масово посетено богослужение, прием и подаръци, благословия и спомени.

Някои значителни духовни лица от миналото могат да бъдат видени на единствени фотографии и оттам нарисувани на икони, благодарение на присъствието си на паметно църковно събитие и присъединяване към хората, които желаят да бъдат заснети „за спомен“ или като удостоверение на живота си присъствие в събор и участие в неговите канонични решения. Тези фотографии имат и завидни иконични функции, които у нас не са достатъчно добре проучени, поне за да насърчат съхранението на този вид крехко и изчезващо визуално църковно наследство. Изписването на житийна икона предполага безценно значение и на съвсем фрагментарна

⁵ Още един вариант на управление на свети места е поддръжката и ритъма им на живот по модела на вилен обект или частен дом с дворно място, където се събира махлата, родов или приятелски кръг, каквито примери се срещат в социалните медии и са заредени с много емоции от празнуване.

информация за обстоятелствата от живота на просиялите след средата на XIX в. светии. Съществуването на „светописно“ ателие в Зографски манастир е само едно от свидетелствата за важноста на визуалните практики на документиране на зримите аспекти на осветяване през земния религиозен живот.

Технологизирането на християнските религиозни практики и трудността случващото да се представи обективно и за изоставашите от иновационните процеси е проблем на културната интерпретация, която е по-реална в приложната сфера. За да се преосмисли на различните социални нива участието в религиозно-общностния и социален църковен живот, не е достатъчно да се предефинира принадлежността към традиционните у нас вероизповедания отвъд дискриминационните нагласи. Колкото е лесно за рутинно администриране на една доминираща, още няколко традиционни и над стотина по-нови религиозни общности, просто да бъдат наблюдавани и оставени да се управляват, финансират и организират сами, толкова е и безсмислено да се търсят общи правила, по които да работят субкултури, чиято идентичност е в различието, вече и като религия.

Комуникационните подходи акцентират на разработката на индивидуализирани критерии за конфесионалните подходи към дигитализацията на религиозния живот. Достъпността и ограниченията, степента на експлоатация на сакралните пространства са част от виталността и динамиката на вероизповеданието, което религиозните хора предпочитат сами да установяват и творят за своите среди.

Конструктивният подход към възможностите за избор на вероизповедно самоопределение и правата на демонстрация на религия в демократичните общества не оставят място за оценъчен подход към другите. Затова обикновено хората „нямат думата“ и когато един храм е паметник на културата, но е бедно или безвкусно украсен, нито когато техниката пречи на цялостното естетическо възприемане на цялостния църковен интериор. В църква нямаме право да оценяваме качеството на църковното служение, иконопис, стенопис, пеене, литургични действия, проповед или душепастирство, дори да е под всякаква критика, защото това е отговорност на духовенството и може да се каже, че „не е наша

работа“, защото ние сме просто зрители. Няма поле за критика и ако клисарите или други богомолци се разхождат из храма в работни дрехи по време на ключови моменти от живота ни и заемат централно място на фотографии, на които бихме искали да бъдем запомнени със семейството си и духовенството, което пък изобщо е неуместно да се обвинява, че „ни разваля празника“⁶.

Неуместни са протестите, че „ни се пречи да се молим“⁷ или не се изпълнява желанието „да се снимаме или да си направим селфи“ или да фотографираме другите при мощи, икони, духовенство, по време на служби и празници⁸, както и да се заснемат професионално артефакти нерегламентирано, където има забранителен знак или се изисква такса, което и в някои музеи не важи за телефони. В репортажите от религиозни събития трудно може да се каже, че мястото е неприветливо, произведенията на изкуството са грозни, а хората са нелюбезни, не бихме отишли отново и нищо там не си струва наблюдението, документирането и популяризирането... В създаденото ново съдържание или коментарите и споделянията и реакциите в социалните медии на забелязани нередности или търсена оценка на планирани или вече преживени събития, не може да има реч на омразата, особено когато става дума за деца, поради мащабните социални ефекти на публичността в дългосрочен, личностен и общностен план, надхвърлящи ползата от това да се изясни границата на кича днес.

За ефективно и благолепно оборудване и обезопасяване на поклонническите обекти и създаването на възможности за

⁶ По-коректна е практиката на важни общественици, при която се налага ограничаване на достъпа в храм, където „се провежда тяхно събитие“ или има охрана, която съблюдава реда.

⁷ Особено със свещ капеща на килима или по дрехите на хората, застрашаваща противопожарната безопасност и рискуваща да запали косата на другите или със своя свещ с качество, което с дима уврежда стенописите, замърсява интериора и застрашава структурата на сградата (Фиг. 2 и 6), но също и застанали извън реда на богослужение на енергийно място предписано от езотерични практики или с ръка на икона, която не е защитена и може да се уреди непоправимо.

⁸ Както призовава туристическа реклама „Пътувайте с нас да запечатим на снимки чудесата на Бог“.

дистанционна общностност, туристическа и църковна устойчивост, иновативност и актуализация на религиозните практики се работи постепенно и внимателно. Общите тенденции на акултурация не се преодоляват отведнъж, а с много ресурс и постоянство в съчетание на компетентности, служения, призвания, заетости, права и правила, с отговорност и разум. Ревитализацията на съзнанието за религиозно наследство свързва опита на официална и неофициална, гражданска, фолклорна и църковна практика на честване, празнуване, информирание и съпричастие отвъд научната и художествено-творческа рефлексия. В подкрепа на туристическата мисия на духовенството и църковнослужителите, на процесите на дигитализация на наследството, като начало, обитателите на светите места би следвало да излъчват отговорно лице, което да е на разположение за всякакви въпроси и при отсъствие на оборудван посетителски център. В реалните църковни условия недостатъчен брой хора, понякога и харизани – на доброволни начала, изпълняват всички възможни длъжности в храма, включително и постоянното видеонаблюдение, където е наложително. Трудно може да се изисква и от една клисарка на 12-часов работен ден, на смени и с минимално заплащане, едновременно да съдейства на цяла група туристи, особено ако те нямат поклоннически навици и нагласа за благоговейно поведение в свещеното пространство на религиозния обект и прекаляват с изискванията да знае и да иска да разказва и показва всичко за един храм или манастир.

Религиозната информация се съдържа и в произведенията на църковните изкуства, които веднъж създадени непосредствено достигат до вярващите, но също се нуждаят от поддръжка. Както и в изкуството, така и в богослужението, не е маловажно впечатлението и начините на отразяване на събитията.

В контекста на една конфесионалност заредена с патриотизъм, етнически обусловена, национално ориентирана, териториално организирана и възприемана почти като бранд, не е без значение ролята на институциите, масите и културните плодове на религиозността.

Технологизирането, автоматизирането и дигитализацията на елементи от традиционните православни практики от една страна се приемат с възторг като улеснения на практическото богословие. От гледна точка на културната идентичност българското православие и християнство като живо наследство има свой облик и шаблонизирането се избягва с претворяване за да се достигне автентичност, много аналогична на искреността в духовния живот, която не търпи лицемерно външно благочестие. От друга страна, иновацията се утвърждава с известно забавяне и при много резерви за да не накърни вероизповедните чувства, а да се осмисли като освещаване на средствата за постигането на духовни цели. Актуалността за медиите, творческото въображение в изкуствата, както и масовостта и икономическата рентабилност при туризма свързани с църковната култура следва да подсигурият съхранението на живото религиозно наследство извън сферата на кича, който в областта на духовното се изразява в профанация. Дигиталният вариант на богослужението като живо пряко предаване в телевизионен ефир или в социалните медии, днес достъпно чрез мобилните приложения на телефоните на хората отговаря на съвременния подвиг на вярата, въпреки, че променя йеротопията на светите места, като ги отваря към земната глобална църква като едно цяло, подобно на небесната. Излъчва се от светите олтари и от Света гора и други свети места с ограничен достъп, както и по време на най-сакралните моменти от богослужението (Фиг. 4, 5).

Когато хората са притихнали, забравили всичко земно и преизпълнени с благоговение, не навсякъде техниката снима сама, а някой самоотвержено жертва своите молитви заради другите или добре съчетава двете нагласи с благословение (Фиг. 3), а понякога отнася и куп забележки за това. Подобен жест е изборът на някои изследователи едновременно да съзерцават икони, да опознават църковната култура и да обогатяват интердисциплинното научно познание извън богословския му дискурс (Mutafov, 1992). Така и някои хуманитаристи и обществени учени се черкуват и едновременно с това наблюдават обичаите и нагласите за да съберат ценни сведения за това „какво се прави в църква“, които мнозина вярващи нямат и с

изчезването им би се загубила паметта за православните традиции и етос. За да е възможно и в бъдеще хората да се приобщават към църковната култура според съвестта си и дилемите на своето време (Фиг. 8, 9), днес трябва да има дори и лица, които да снимат и когато другите благоговаят.

Например, когато поклонниците си правят селфи при мощехранителницата по време на тържествена служба в чест на дошлите от съседна страна мощи на един от българските просветители, пред погледа на чуждестранните духовници. След това трябва и да могат любезно да отговорят на журналистите, когато ги запитат какво са изпитали при поклонението и дали са си пожелали нещо, поне да споменат, че идването на мощите у нас е голяма чест.⁹ Недостигът на пазачи или полезността на таксата, един вид вход за туристи, която в някои страни е задължителен и за вярващите чужденци, не бива да са единствените причини, поради които у нас на богослужение и в църква може да се снима, понякога дори в моменти, когато реставратори и зографи на скелето в купола спират да рисуват да не би да капне боя върху събраните в храма хора.

Научен интерес заслужават опитите да се балансират етичните и естетични, вероизповедните и литургични измерения на възприемането и документирането, на експлоатацията и опазването на живото културно наследство с актуализираните днес туристически и обществени интереси. Отделно и правните аспекти на дигиталното възприемане опосредствяващо едни от най-съкровениите човешки преживявания заслужават внимание. Световни религиозни лидери като папа Франциск днес сериозно дискутират предпочитанията на младите вярващи, при шанса за близка среща с предстоятели и знаменитости, да предпочетат да си направят селфи с тях, вместо да комуникират по традиционния начин, да се възползват от възможността да разменят

⁹ В мистичен план това може да се приеме да се приеме за невидимо присъствие на самия светец-покровител, допълнено и от драгоценната българска икона, която днес е дигитализирана и принтирана на огромен постер окачен в аулата на Богословския факултет на Софийския университет.

няколко думи, да чуят наставление, да се ръкуват, прегърнат или поискат благословение.

При паметни събития и обществени прояви организирани от религиозни общности, каквото беше посещението на папа Франциск в България през май 2019 година, заснемането е предвидено като дейност от особена важност за паметта и популяризацията, вътрешна и външна. Вярващите споделят в конфесионалните групи в социалните медии, че някои от тях от вълнение изобщо не снимат, а съзерцават и преживяват светостта на момента „запазвайки го в сърцето си“. Според хората заснели най-хубавите кадри, чрез които неприсъствалите успяват да съпреживеят и запазят за спомен събитието, а присъствалите могат да се пренесат по-близо от мястото, на което са били наживо или „да се видят на снимките“, благоговението на репортажните фотографи се изразява именно в старанието да съхранят колкото може повече и по-добре, което всъщност ги е държало през цялото време във вихъра или зенита на събитието и най-близо до важния свещен гост.

Правото на дигитализация при такова свещено заснемане се простира и до употребата на сакрални мотиви в медиите и изкуството, което у нас има живи традиции. Днес творческото вглеждане в наследството се изразява в смели проекти като стилна архитектурна декорация с архаичен български шрифт и свещен текст, нелишен от идеята за благословение. Сред инсталациите е вписването на азбуката на пътното платно в пешеходна пътека като временно улично изкуство в унисон с градския пейзаж и на дизайна на градински съоръжения, чиито сечения следват формата на специфичните букви на кирилицата и са допълнени от съвременен поетично творчество.

Небрежното дигитализиране или съхранение на оригинални носители води до запазване едва на оскъдна част от визуалната информация за лица, събития, явления, паметници и места, понякога зафиксирани само веднъж във времето, поради безпощадната пикселизация, увреждане на носители, слабо проучване, нисък интерес и липса на поддръжка. Кадрирането, изтриването на кадри, особено при непоносима критика, качването направо в мрежата и директното излъчване, както и модификацията, безконтролното споделяне и

профаниране на употреби, отнемат още от възможностите за спасяване на идентичността с оглед на традицията и потенциала за иновации. Не е достатъчно да се проследи социалния и църковно-общностния ефект на отделни прояви на тези понякога деструктивни тенденции.

Например, тиражирането, производството и изобщо декоративната употреба на фрагменти от сакрално изкуство в приложната графика може да доведе до случаи на оформление на дискове носещи едни от най-добрите литургични песнопения, изпълнени традиционно и в реално време, с част от лика на Богородица от един от най-старите и автентични иконни образци, който вярващите естествено и благоговейно отъждествяват с портрет. Като най-светло поле на обложката на дисковете, именно там попадат автографите на известния и дълбоко вярващ църковен псалт. Подобна дилема възниква и при дигитално възприемане и съхранение на живата страна на материалното културно-историческо наследство представено с рекламна цел чрез завидните творчески постижения на престижния конкурс за сувенири на една от историческите базилики в Пловдив.

Православните билбордове, които понякога се забелязват в селищата и край пътищата са един от съвременните начини за отправяне на иначе ненатрапчивите православни послания. Себестойността и необходимостта да се подсигурият качествени изображения за широкоформатно принтиране чрез създаване или сканиране и експонирането им като платена реклама е начин да се благодвори, да се подпомага вероизповеданието или да се направи нещо значително в църковната сфера без ограничения.

Общинските власти регулират публичната изява на вероизповеданията и напоследък дори насърчават селищна и туристическа визуална идентичност чрез авторско християнско изкуство. Пример за компромисно решение и умерен комуникационен подход (Фиг. 1) е изображението на качествената дигитална пейзажна фотография характерна за протестантското християнско изкуство в комбинация с надпис с църковнославянски стил на шрифта и на същия език на текста. В случая, композицията е скромна, възприема се лесно, колоритът е ясен и предимно студен, но балансиран в златисто, бяло и

синьо, характерни и за църковната символика, а мотивът е издържан в духа на библейската семантика. На фона на цялостната съвременна динамика на дигиталния вариант за изказ на поставеното напоследък в риск изобразително изкуство на плаката и приложната графика, на подобни билбордове се срещат, повече или по-малко културно обогатени и естетически издържани поздравления по случай празниците на други религии у нас.

Изконното традиционно архаично великденско приветствие оживява като дигитален надпис върху хубава снимка на местен пейзаж по време на изгрев загатващ за възкресния дух на събитието, без да се появят традиционните български цветове и символика. Присъствието на поздравителен религиозен билборд на обществено място съвсем не е просто начин „да се каже нещо на висок глас пред всички“. Ползването от едно вероизповедание на тази рекламна възможност за проповед или празнуване придобива смисъл и на обществена легитимация за всички християни. Дигитализирането на църковните изкуства е свързано с естеството на техните произведения, част от които се възприемат като живи, понякога и в материалната си и недвижима форма, от перспективата на вероизповеданието и мистичността. Идентифицирането на функциите им с тези на техните дигитални реплики или оригинални цифрови изображения е близко до старата дискусия за мястото на музикалните инструменти в богослужението и по-новите проблеми на приложението на електронни богослужебни книги, видеостени и презентации за проповед и за останалите извън храма енорияши.

Създаването на виртуални свети места, както и включването на технологични и програмни продукти в контекста и за потребностите на православната и инославна християнска духовност е тема, която заслужава отделно научно внимание в перспективата на последните няколко десетилетия интеркултурно и интеррелигиозно световно църковно възраждане в условия на напреднало информационно общество. Преди вече належащото осъзнаване на необходимостта да се осмисли роботизацията на сакралната сфера и виртуалното черкуване да се приеме масово като вариант, време е да се изяснят измеренията на абстрактното към конкретното конфесионално

мислене, които са еднакво вътрешно присъщи на православната канонична философска традиция. Докато все още се правят опити графичният дизайн за църковни цели да запази декоративността си за сметка на стилизацията и да е нещо повече от указателен знак¹⁰, а снимачната, озвучителна, климатична, почистваща и друга техника вече спират да правят впечатление, както навремето канализационната и електрическата, постепенно обликът на храмовия интериор и екстериор се променя, сякаш за да се подготви за достигането на неузнаваемост, когато изцяло ще се управлява електронно и дистанционно. Това, което продължава да е значимо е човешкият фактор и връзката с Бога, които са с непреходна ценност, но в риск да изостават в годността, достъпността, развитието, качеството и устойчивостта си от техниката. Дигиталното и физическо присъствие на вярващите посетители в светите места са две от измеренията на цялостната йеротопия, която изразява духовността в разнообразие от сетивни форми съответни на умозрителните и съзерцателните аспекти на религията като вяра и живот.

Християнската богословска идея за вездесъщото лично божествено присъствие в сътворения свят, домостроителството чрез естествено и свръхестествено откровение и очакването на завършека на този процес на преобразяване е добре вплътена и изразена художествено и визуално през вековете човешка история. Като част от съкровищницата на световното религиозно културно наследство, жива и материална, образна и словесна, вградена в движими и недвижими паметници, дигиталната информация е още едновременно и сигурна, устойчива и мимолетна и в риск, специализирана и популярна, достъпна и ограничена. Затова и грижата за по-нататъшното изясняване

¹⁰ поне в известна степен по-удачно от поръчката на готови дигитални стенописи по образец, от дърворезбата на конвейер, от одеждите по каталог за конфекция, от свещените икони и текст, възпроизведени на екран, от песнопения на запис, камбанен звън, понякога и с механично извлечен звук, реплики на икони и произведения на други църковни изкуства, домашен онлайн катехизис, от поклонничеството на видео, от празника на видеостена, от черкуването на директно излъчвано богослужение или от храмовете-музеи в руини и в очакване на възможност за холограмно присъствие на богослужение, виртуални храмове, канаскии, свещници и поменални записи, прожектирани стенописи и добавена реалност, кибер свещенослужители, вече не само за душегрижие, но и за тайнствата.

на проблемите на възприемането и съхранението на една съвременна рефлексия на българските християнски религиозни практики в цифровизиран и туристифициран вид е пълноценна част от упражняването на религиозни и културни права и свободи и оптимално изграждане на глокална идентичност.

ТАБЛИЦИ И ФИГУРИ

ВИДОВЕ МОТИВАЦИИ	ВЪЗПРИЕМАНЕ	СЪХРАНЕНИЕ
РЕЛИГИОЗНИ	Съзерцание и съпричастност	Възпоменаване и честване
КОНФЕСИОНАЛНИ	Идентичност и начин на живот	Традиция и консолидация
ФОЛКЛОРНИ	Общностност и идентичност	Патриотичност и атрактивност
КУЛТУРНИ	Престижност и специфика	Наследство и устойчивост
ГРАЖДАНСКИ	Обективност и социалност	Информативност и прозрачност
ПАТРИОТИЧНИ	Легитимация и ценностност	Държавност и народност
ТУРИСТИЧЕСКИ	Рекреативност и атрактивност	Разнообразие и познавателност

Таблица 1. Съотношение на мотивации за възприемане и съхранение на живото православно културно наследство

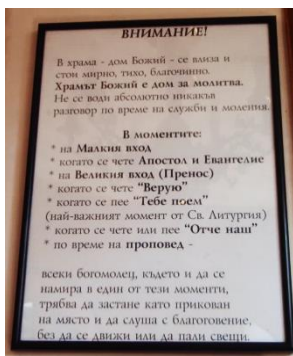

Фигура 1. Празничен билборд в София издържан в православно и протестантска стилистика

Фигура 2. Пояснителен надпис ограничаваш внасянето в църквите на свещи отвън, чието недобро качество застрашава сградите

Фигура 3. Предизвикателствата на съчетанието на поклонническа и репортерска роли при преодоляване на трудния терен към манастир

Фигура 4. Табели до входа, където традиционно се изобразява Свети архангел Михаил със свитък, изискващ благоговейно влизане в храма

Фигура 5. Подробни разяснения на духовната страна на забраните, която ограничава Божието присъствие до храма и богослужението

Фигура 6. Врата към храм отрупана с ограничителни надписи за туристите на различни езици с молба да не се носят запалени свещи по време на молитва

Фигура 7. Апел към изповедничество и добротворство от страна на поклонниците (изразяващо се в съблюдаване на дрескод)

Фигура 8. Хората си тръгват от светите места благословени

Фигура 9. Контакта на прякото дигитално възприемане с висшите религиозни идеи намира и мистични обяснения

Литература / References

- Mutafov, Stefan, (1992).** Medicine in Bulgarian Iconography, Sofia, Ban, ISBN 954-430-089-9, 1992 (In Bulgarian) / [Мутафов, Стефан, Медицината в българската иконопис. София, БАН, ISBN 954-430-089-9, 1992]
- Nikolov, Kaloyan, (2018).** The Role of Modern Information Technologies in Preservation of the Intangible Cultural Heritage (in Bulgarian), Science series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization (P. Petkov & G. Bogdanova, Eds.), volume 4, issue 2, ISSN 2367-8038, pp. 223-228, http://www.math.bas.bg/vt/kin/files/papers/4_2/14-KIN-4-2-2018.pdf
- Petkova, Svetla, (2013).** The Holy Places of Sofia on the Internet – Pilgrims and Travel Stories, In: Georgieva-Angelova Albena (ed.), Holy Places in the Region of Sofia: Cults, Narratives, Images, Sofia, IEFEM-BAN, ISBN 978-954-322-669-6, 2013, Pages: 118-129 (In Bulgarian) / [Петкова, Светла, Софийските свети места в интернет – поклонници и пътеписи, В: Георгиева-Ангелова, Албена, (състав.), Свети места в софийско. Култове, разкази, образи. София, ИЕФЕМ-БАН, ISBN 978-954-322-669-6, 2013, Страници: 118-129]

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО: ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

CULTURAL AND
HISTORICAL
HERITAGE

PRESERVATION
PRESENTATION
DIGITIZATION

Съставители
Галина Богданова
Ваня Матеева

Editors
Galina Bogdanova
Vanya Mateeva

Материалите в сборника са обект на авторско право. Разрешава се безвъзмездното ползване на техни електронни/ хартиени копия само за лична употреба или обучение, при пълно цитиране на текущата страница и след писмена декларация от цитиращия за липса на търговски намерения. За копиране под друга форма, препубликуване или публикуване на сървъри се изисква писмено разрешение и/или заплащане.

This work is subject to copyright. Open and free of charge use of digital/hard copies of publications is granted only for personal or educational use, with full citation of the current page, and after written declaration of the quoting side for not-commercial intention. For any other reproducing types, re-publishing, photocopying, recording, or any other storage retrieval system/ server written permission and/or fee is required.

© Авторски колектив, 2019

© Authors` Group, 2019

Технически редактори:
Николай Ноев
Калина Сотирова-Вълкова
Каляян Николов

Technical editors:
Nikolay Noev
Kalina Sofirova-Valkova
Kaloyan Nikolov

Научна поредица: том 5, брой 2 (7)/2019
Science series: vol. 5, issue 2 (7)/2019

www.math.bas.bg/vt/kin
ISSN: 2367-8038